

Hukuk ve Adalet Karşıtlığı

Afşar Timuçin^(*)

“Hukuk” kavramıyla “adalet” kavramını çok zaman birbirine yaklaştırıyoruz hatta birbirine karıştırıyoruz. Onu birbiriyle özdeşleştirdiğimiz de oluyor. “Hukuk” dendiği zaman “adalet”i, “adalet” dendiği zaman “hukuk”u anladığımız çok oluyor. Birbiriyle bağıntılı hatta sıkı sıkıya ilintili olan bu iki kavramın aynı anlama gelmediği kesin. Hukuku yerine getirmek dediğimiz şeyle adaleti yerine getirmek dediğimiz şey birbirine uymuyor. Adaletin hukukta gerçekleşmediği oluyor. Hukukun zaman zaman adaleti zedelediğini görüyoruz. Hatta insan zaman zaman adaleti gerçekleştirmek için hukuk yolundan ayrılabilir. “Cezasını biz verdik” diyen insanların adaleti kendi açılarından gerçekleştirmiş olduğunu söyleyebiliriz. Olağan koşullarda ya da en uygun koşullarda adaletin hukuk yoluyla gerçekleşmesi beklenir: hukuk adaleti gerçekleştirmeli, adalet hukukta gerçekleşmelidir.

Hukuk bir kurallar dizgesidir. Hukukun yasalarından sözedilmesi dille ilgili bir kötü kullanımın ürünüdür. Hukukun yasaları olsaydı bunlar varlıklarının doğanın ya da ona bağlı olarak insanın zorunlu varoluş koşullarından alıyor olmaları gerekirdi. Hukuk bilimi bir yasa bilimi değildir, tıpkı estetik gibi, siyaset bilimi gibi, ahlak gibi kuralkoyucu bir bilimdir. Buna göre hukuk deyim ye-

rindeyse dıştan içe değil içten dışa bir insan etkinliğini gerektirir. Yasa bilimlerini dıştan içe doğru temellenir. Kuralkoyucu bilimlerde, bir başka deyişle, saptama değil öngörü belirleyicidir. Buna göre hukuk öngörenin bilinç koşullarına göre temellendirilir. Dıştan baktığımız zaman ya da biçimsel olarak onda bütün bir insanlığın olmasa da bütün bir toplumun yararı öngörülmüştür.

Oysa gerçekte hukuk her toplumda gücü elinde bulunduranın hukukudur, doğal olarak gücü elinde bulunduranı kollayacaktır. Serfin hukuku senyörün hukukundan ayrılmaz, daha doğrusu serfi kollayan hukukla senyörü kollayan hukuk biçimsel olarak aynı hukuktur. Gerçekte bu hukuk serfin değil efendinin yararına düzenlenmiştir. Bir örnek verecek olursak, Ortaçağ’ın sonlarında yani sermayeci yaşam düzeninin koyulmaya başladığı zamanlarda geçerli olmuş olan bir kural serfle efendisinin haklarını dengeler görünür. Bu kural “Efendisinden bir yıl bir gün kaçmayı başarmış olan serf özgürlüğünü elde etmiş sayılır” kuralıdır ki toplum koşulları göz önüne alınıp incelendiğinde onun serfe özgürlük yolunda güçlük çıkarmaktan başka bir anlamı olmadığı görülür. Zaten serflerin topraklarını bırakıp kentte işçi olmanın koşullarını çoktan aramaya başlamış olduğu bir zamanda bu kural serfi yeniden toprağa

Afşar Timuçin

bağlama kuralıdır ama biraz da yeni kurulmakta olan sanayi düzenine emek aktarma kuralıdır.

Adalet gerçekte bir bilinç ya da vicdan sorunu ortaya koyar ve eskilerin “hakkaniyet” dediği bizim “denkserlik” dediğimiz bir duygu üzerine temellenir. Bu yüzden adalet bireysel temellidir ve buna göre kişinin bilinç koşullarına göre bir yorum kazanır. Adalet anlayışı yürürlükteki hukuk kurallarıyla bağdaşmayan kişinin herhangi sorunlu bir durum karşısında adaleti kendi eliyle gerçekleştirmeye kalkması bu yüzden dir. Denkserlik bizim tüm davranışlarımızı hukukun kurallarından önce kendimizdeki adalet duygusuna dayandırmamızı gerekli kılar. Denkserlik eksiksiz adalet duygusu ya da fikridir. O bir anlamda da hukukun bıraktığı boşlukları kapatmaya çalışan doğal adalet yönelimidir. Denkserlik bireyin belli bir adalet ölküsü çerçevesinde davranmasını, seçimlerini ona göre yapmasını öngörtür. M.Ö.IV. yüzyılda Aristoteles “Denkserliğin özü, yasa genel öz yapısı gereği yetersiz görüldüğünde yasayı düzeltmeye dayanır” der. Buna göre denkserliği hem bir adalet duygusu olarak hem de özel hukuk olarak ya da hukukun üzerindeki hukuk, hukuku aşan hukuk olarak belirleyebiliriz.

Hukukun adaletsizliği bütün bir toplumun yararını göz önünde bulundurmamasından (öyle görünmeye özen gösterse de) ve çok özel durumları hiçbir zaman ya da genel olarak hesaba katmamasından gelir. Hukuk çeşitlilikleri kaldırır ve daha da tehlikelisi değişmeyen bir dünya tasarısı üzerine kendini gerçekleştirir. Hukuk çok önemli bir şeyi daha unuttur: her bireysel suç özünde insanlığın ortak suçudur, insanlığın ortak suçunu bir kişinin varlığında ce-

zalandırmak elbette adaleti gerçekleştirmek olamaz. Evet, hukuk bilinç dönüşümlerini hiçbir zaman hesaba katmaz. Beş yıl önce cinayet işlemiş bir kişinin bugün idama götürülmesi gerçekte birinin yerine bir başka kişinin öldürülmesidir ki tam anlamında katmerli cinayettir. Ben bundan üç yıl önceki ben değilim, üç gün önceki ben de değilim. Ben cinayeti işlemeyen önceki ben değilim. Hukukun gerçekleştirmeye çalıştığı adalet her zaman geç gelir ve geç gelen adalet de adalet değildir. Birey özellikle değişik yaşam koşullarında bilincini daha başka bir yönde geliştirmeye başlar. Zaten cezanın anlamı da burada belirir: ceza bir intikam düzeni değil bir onarma düzenidir. Oysa çok zaman hukukun intikam duygusuyla davrandığını ve kötüler için örnek oluşturmaya çalıştığını görürüz. Hukuk ister ki insanlar adam öldürenin başına neler geldiğini görerek korksunlar. Korku yaratmayı amaçlayan bir hukukun adaleti gerçekleştirebileceğini düşünmek de saflık olur.

Hukuk çok zaman insanların yaşam koşullarını ve ruhsal durumlarını göz önünde tutmadan yargı verir. “Bu adam deli midir?” ya da “Bu adam faruk ve mümeyyiz midir?” araştırması yeterli bir araştırma olamaz. Adli tıptan alınmış “Bu adam akıllıdır” ya da “Bu adam yarım akıllıdır” belgesi pek bir şeyi karşılamaz. Şefkat görünüşleri altında şiddet görmüş ve bilinç düzeniyle birlikte tüm duygusal yaşamı altüst olmuş birinin ruhsal sorunları hukuku ilgilendirir mi? Açlığının giderilmesi karşısında onursuz bir yaşam sürmeye alıştırılmış birinin arkadaşının cüzdanını çarpması ya da bakkaldan peynir çalması hukukun gözünde basit bir suç oluşturmamın ötesinde bir anlam taşıya-

(*) Prof. Dr., Kocaeli Üniversitesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi

bilir mi? Hukuk insan öldürmeye kadar varan uygulamalarında öncelikle toplumun düzenini öngörür, daha doğrusu sorunlarını çözememiş insanların sorunlarını çözmelerine yardımcı olmak yerine onların sorunlarını dondurmalarını ister, onlardan sorunları da olsa doğru durmalarını ya da insana yararlı davranmalarını bekler. Hukukun temel amacı dikensiz bir yaşam düzenidir, patırtısız gürültüsüz bir düzendir, kölenin köleliğini efendinin efendiliğini bildiği bir ortak düzendir.

Hukuk bir toplumsal sözleşme düzenini öngörür. Her şey baştan sona biçimsel bir düzen kavrayışına indirgenmiştir: yapılabilir olan şeyler vardır, bir de yapılamaz olan şeyler vardır. Hukuk dediğimiz zaman aklımıza yaptırımlar ve yasaklar gelecektir. Hukuk yaşamın küikremeye hazır bekçisidir. Gerçekte hukuk bireylerarası ilişkileri düzenler gibi yaparken bireylerin arasına soğuk duvarlar koyar, o yetmiyormuş gibi her bireyi devlette anlatımını bulan ortak düzen adına zorunlu davranışlarda bulunmaya zorlar. İnsanı adam öldürmek üzere zorla savaşa gönderen gücün adı da hukuktur. Haksız vergi düzeninin uygulanması da hukuk yoluyla olur. Bu yüzden dünyada hukuk değil hukuklar vardır, birbirine uymaz hukuklar vardır. İnsanlık en kötü uygulamaları da hukuk yoluyla gerçekleştirmiştir. Öte yandan hukuk her zaman görenekler üzerine temellendiği için bir toplumun kötü özelliklerini de yürürlüğe koymaktan geri durmaz. Bizde namus cinayetlerine uygulanmış olan indirim gerçekte bir ahlak zayıflığının açık belirtisidir.

Tarih boyunca "adalet" kavramı hep "hukuk" kavramıyla karıştırıldı. Onları birbirine karıştırmayan düşünürlerin başında bence Epikuros'çular olmalıydı.

Onlar da bu iki kavramı birbirine çok kötü karıştırdılar. Epikuros'çuların bu konuda görüşü şöyledir: "Karşılıklı olarak birbirlerine zarar vermemek adına sözleşmeler yapmaya yatkın olmayan tüm canlı varlıklar için hiçbir şey adaletli ya da adaletsiz değildir; karşılıklı olarak birbirlerine zarar vermemek adına sözleşmeler yapmayan ya da yapmak istemeyen halklar için de durum aynıdır." Bu da Epikuros'çuların görüşüdür: "Adalet hiçbir zaman kendinde varolan herhangi bir şey değildir. Ama insanların karşılıklı alışverişinde, her yerde her zaman karşılıklı olarak birbirine zarar vermemek adına bir çeşit sözleşme vardır." Bu da onların görüşüdür: "Doğaya uygun adalet karşılıklı olarak insanların birbirlerine zarar vermelerine engel olmaya yöneltilmiş karşılıklı bir yarar sözleşmesidir." Görüldüğü gibi burada adalet diye hukuk tanımlanmaktadır. Bu konuda Epikuros'çuların dışında birçok örnek verilebilir. "Hukuk"la "adalet"i özdeşleştirenler gerçekte "adalet" üzerine çokça düşünmek gereği duymadan belli ki hukuku zorunlu olarak adaleti gerçekleştiren bir düzenek saymışlardır. Geçmişte adaleti "başegme özgürlüğü" diye tanımlayanlar bile olmuştur.

Adaletin ne olduğunun sezgisi özellikle Dostoyevski'nin romanlarında karşımıza çıkar. Örneğin Karamazov kardeşler'de şöyle bir görüşle karşılaşırız: "Yargıç dürtüst olsaydı belki de canı suçlu olmayacaktı." Öte yandan Suç ve ceza'da şu iki önemli cümleyle karşılaşırız: "Ama olay her şey demek değildir ki... Hiç olmazsa işin yansı bu olayların yorumlanışına bağlıdır." Hukukun iyi ve kötü diye ikiye ayırdığı insanlar gerçekte ne iyi ne kötüdürler ya da hem iyi hem kötüdürler. Suç ve ce-

za'da Razumuhin şöyle der: "Ama her yönden incelemeye kalkarsan dünyada kaç tane iyi insan kalır!" Kan döken kahramanların yontusunu mu dikmeliydik yoksa onları birer canı mi saymalıydık? "Onlar milyonlarca insanı yok ediyorlar, üstelik bunu bir erdem sayıyorlar..." Ceza onlara işlemiyor. Öte yanda suç işleyen kişi suçu işlediği anda kendini cezalandırmış olmuyor mu? Raskolnikov Sonya'ya şöyle der: "Ben kendimi öldürdüm, kocakarıyı değil! Böylece sonsuza kadar kendimi yokettim!..." Gereğe her zaman çok değişik olacaktır. Nitekim Raskolnikov da cinayet işlemesinin altında yatan belirleyiciyi şöyle tanımlar: "Ben... ben cesaret göstermek istedim ve öldürdüm. Ben yalnızca cesaret göstermek istedim Sonya..." Adalet duygusu değer fikriyle belirginleşir, örneğin ben öldürdüğüm adamın çok değerli olduğunu, bu yüzden yaşamayı hak etmediğini düşünebilirim. "İyi ama ben yalnızca bir bit öldürdüm, Sonya, yararsız, iğrenç, zararlı bir bit!" der Raskolnikov. "Ama bu bit bir insan!" der Sonya da.

Bir hukuk düzeni bir toplumun kültür düzeyini ve onu belirleyen değerler dünyasını ortaya kor. Ahlakın kuralları gibi hukukun kuralları da bir toplumun değerler açısından ne olup ne olmadığı-

nı pek güzel gösterir. Ne ölçüde insan olduğumuzun belirtileri iyi bakan bir göz için hukukun kurallarında apaçık okunabilir. Toplumların kendilerini gizleyemedikleri alan hukukun alanıdır. Hukuk adaleti gerçekleştirmek için de adaletsizliği gerçekleştirmek için de rahatça kullanılabilen bir alet olur. Her kurala insani bir gerekçe ulanabilse de hiçbir güç kuralın içine gizlenmiş olan niyeti gizlemeye yetmeyecektir. Nitekim hukuk yasaları oluşturulurken ya da değiştirilirken kurulu düzen adına yürürlüğe konmuş olan niyet değil de bir takım yüce kavramlar öne sürülür. Böylece hukuk çok zaman bir toplumun kendini geliştirmesi için gerekli koşulları ortaya koyup onları etkin kılacak yerde dural bir ortam yaratmanın koşullarını arar. Bu durumda hukuktan vazgeçmek mi gerekir? Hukuktan vazgeçemeyiz. Hukuk toplumsal düzeyde adaleti gerçekleştirme düzeneğidir. Bizim için önemli olan yaşamın insanileştirilmesine ve devletin insanileştirilmesine bağlı olarak hukukun insanileştirilmesidir. Böylece "hukuk" kavramıyla "adalet" kavramı birbirine yaklaştırılmış olacaktır. Adaleti gerçekleştiren bir hukuk insanlığın ileri bir aşamasını belirleyecektir.